

центри швидкого реагування, моніторинг суспільної думки, розповсюдження за кордоном інформаційних програм, інтерв'ю і повідомлень, проведення відеоконференцій, прямих трансляцій, розміщення у різних куточках світу віртуальних постів та «американських постів присутності», бібліотек, виїзних посольств для роботи з місцевим населенням, програми залучення закордонних студентів для навчання у США, цільові закордонні програми, інтерактивні проекти, закордонні поїздки з концертами з метою популяризації американської культури та американського способу життя.

Бібліографічні посилання:

1. **Манжулина О.** Основы эффективности [Электронный ресурс] / О. Манжулина / Режим доступа: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews.php?subaction=showfull&id=1143024584&archive=1143026070&start_from=&ucat=14&
2. Управляемый имидж [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/realii/69626>
3. United States Department of State [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://en.wikipedia.org/wiki/USDoS>
4. В США появятся силы быстрого реагирования [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.ng.ru/world/2005-09-28/6_bush.html
5. История Информационного Агентства США (ЮСИА) [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.xserver.ru/user/rsga/9.shtml>
6. Набор иностранных студентов в американские колледжи бьет все рекорды [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.imcl.ru/usa/081129_university.php
7. Известная спортсменка стала послом США [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.pravda.ru/news/world/10-11-2006/203206-0>
8. **Nye J. S., Jr.** Bound to lead: The Changing Nature of American Power / **Joseph S. Nye, Jr.** Basic books. 1990.
9. Соединенные Штаты возглавили рейтинг национальных брендов Саймона Анхольта в 2009 году [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2009/10/29/2214>
10. Национальный брендинг [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

УДК 321

Р. М. Ключник

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР СУЧАСНИХ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ

У статті окреслені основні чинники, що обумовлюють кризу націй-держав в умовах глобалізації. Виокремлено вплив кризи політичних цінностей на політичні процеси у незахідних країнах. Значну увагу приділено деструктивним тенденціям сучасності: поглибленню соціальної нерівності, нелегальній міграції, екстремізму.

Ключові слова: політична криза, політичні цінності, глобалізація, нація-держава, екстремізм.

В статье рассмотрены основные факторы, обуславливающие кризис государств-наций в условиях глобализации. Выделено влияние кризиса политических ценностей на политические процессы в незападных странах. Значительное внимание уделено деструктивным тенденциям современности: углублению социального неравенства, нелегальной миграции, экстремизма.

Ключевые слова: политический кризис, политические ценности, глобализация, нация-государство, экстремизм.

In the article basic factors that determine crisis of nation-state in conditions of globalization are considered. The influence of the crisis of political values on political process in non-Western states is separated. Attention to destructive tendencies of the modern world, social inequality, illegal migration and extremism is paid.

Keywords: political crisis, political values, globalization, nation-state, extremism.

Глобалізація є однією з центральних проблем суспільствознавчих, економічних, філософських,

© Р. М. Ключник, 2012

історичних, соціологічних і політологічних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Сучасна глобалізація, що найбільш яскраво проявилася на межі ХХ-ХХІ ст., є процесом перетворення регіональних соціально-економічних та політичних систем, які досягли високого ступеня взаємозалежності, у єдину планетарну систему.

Метою даної статті є окреслити основні причини та закономірності протікання кризових процесів в епоху глобалізації. Дана проблематика є досить актуальною у сучасній політичній науці; серед вчених, які приділяють увагу даному питанню, варто зазначити, зокрема, О. Галкіна, М. Делягіна, В. Сергєєва та О. Яницького.

Глобальні кризові процеси, ймовірно, внесуть суттєві корективи у поняття стабільних і нестабільних країн, і вже у найближчому майбутньому змінять список як таких держав, які йдуть у фарватері світового розвитку, так і аутсайдерів [1, с. 604]. За останні роки вагомим впливом на світовій арені набули Бразилія, Чилі, Аргентина, Туреччина, Індія, КНР, Південна Корея та інші країни. Як наслідок, сьогодні модель однополярного світу вже не може ефективно працювати: жодна держава не здатна самотійно протистояти глобальним загрозам, відтак, відповідати на виклики глобальних кризових явищ можна лише колективними зусиллями.

У цілому криза держав-націй, пов'язана з процесами глобалізації, обумовлена, на думку В. С. Сергєєва, низкою чинників, серед яких варто виокремити наступні:

- загальносвітова інформаційно-комунікаційна революція як базовий фактор розвитку глобалізації;

- становлення глобальної економіки, поширення ринкової економічної моделі на всі регіони світу, зменшення можливостей держав контролювати внутрішні соціально-економічні процеси

- стимулювання процесу демократизації світової спільноти, утвердження демократичних цінностей та інститутів у країнах з відмінними соціально-політичними традиціями та реаліями;

- зростання впливовості розмаїтого конгломерату нових суб'єктів влади – недержавних акторів, зокрема міжнародних організацій і режимів, регіональних утворень, неформальних центрів прийняття світогосподарських та політичних рішень, а також транснаціональних компаній, численних неурядових організацій, кримінальних структур, які частково чи повністю вислизують з-під контролю держави і виступають як чільні агенти змін та забезпечення суспільних послуг зі своїми, нерідко протилежними інтересам держави, імперативами діяльності;

- деформация територіального суверенітету націй-держав. Територіальні політичні громади (національні, регіональні та локальні) все тісніше вплетені в мережі транснаціональних, регіональних утворень та мережну культуру в цілому;

- втрата національно державною монополією на реалізацію владних функцій, зсув у співвідношенні повноважень з національного на транснаціональний і субнаціональний рівні; взаємозв'язок держави та недержавних акторів стає менш владним та більш кооперативним.

Усі зазначені фактори сучасної динаміки державно-політичних форм є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, діють разом та не можуть розглядатися ізольовано один від одного [2, с. 142-143].

Як зазначає О. Яницький, сучасна світ-система входить у тривалий критичний період своєї історії. Можна вважати, що третя світова війна уже розпочалася, і не тільки в інформаційній сфері, а нинішній період турбулентності – лише прелюдія до більш серйозних зсувів глобального масштабу. Щоб утримати свою владу над світом, сучасні наддержави чи їх союзи повинні бути ще міцнішими. Тому ідеологія лібералізму, вільного ринку, політики стримувань і противаг, які відповідали часам спокою і накопичення багатства, не відповідають викликам часів всеохоплюючих ризиків, війн і дефіциту ресурсів, що загрожують зруйнувати існуючий соціальний порядок [3, с. 163].

Глобалізація обмежує роль держав – не лише «згори», але й «знизу» – зміцненням і прямим виходом на міжнародну арену окремих елементів громадянського суспільства. Як правило, це ті самі структури (крім суто міждержавних), які обмежують державу «згори», але на більш ранньому етапі свого розвитку, коли вони ще не стали повністю міжнародними і не втратили свого національного обличчя.

Окрім корпорацій, які перетворюються на транснаціональні, значну роль відіграють регіони, причому збільшують свою роль як більш розвинені, так і менш розвинені території. Перші набувають певної автономії в обмін на політичну лояльність і згоду на перерозподіл їх засобів на користь других, а другі – отримують деяку політичну самотійність у міжнародних контактах в якості додаткового інструменту саморозвитку, в обмін на певне зменшення прямої підтримки держави. До цієї категорії належать численні «внутрішні» офшори, передусім у США та Великій Британії, а також території, на яких дозволено специфічні види діяльності (наприклад, індійські резервації та Лас-Вегас, де легалізовані азартні ігри) [4, с. 111].

Цей процес створює потенційно та часто реалізовану загрозу. Оскільки сучасний світ лише

мінімальною мірою може бути визнаний ідеалістичним, зовнішні сили надають підтримку тим чи іншим суспільним елементам в їх діалозі з державою лише в обмін на просування ними їх інтересів. У більшості випадків ці інтереси не співпадають з інтересами відповідного суспільства і навіть шкодять йому.

Так, розвинені країни використовують глобальні і національні мережі для нав'язування своїх стандартів менш розвиненим суспільствам. Ці стандарти, сформовані в інших умовах, є неприйнятними і недосяжними для незахідних суспільств, відтак, вони підривають культурні та матеріальні основи їх конкурентоздатності та життя.

Яскравою ілюстрацією такої політики можна вважати новітні події в арабських країнах, в яких протягом останніх десятиліть завдяки експорту нафти відбувалося помітне економічне зростання, яке дедалі менше відповідало існуючому авторитарному режиму. На початку ХХІ ст. у Північній Африці було практично подолано неписьменність, а кількість людей з середньою та вищою освітою постійно зростала. Незважаючи на переслідування опозиційної преси, диктаторські режими не чинили істотних перепон розвитку Інтернету, а відтак громадяни мали можливість безперешкодно отримувати інформацію із закордонних джерел. Сформувався так зване «покоління очікування» («waithood generation»), до якого належали молоді люди, що отримали вищу освіту, володіли іноземними мовами, але не мали можливості реалізувати свій творчий потенціал за умов диктатури. Мережа Інтернет та супутникове телебачення давали можливість молоді порівнювати умови на батьківщині і за кордоном, нав'язували західні стандарти споживання, які не могли бути втілені у вітчизняних умовах. Молоде покоління вимагало свободи слова, але задоволення цієї вимоги загрожувало майбутньому існуванню диктаторських режимів. Окреслені суперечності і стали причиною фундаментальних соціально-політичних зрушень, що усунули від влади президентів Тунісу та Єгипту, призвели до громадянських воєн у Лівії та Сирії, дестабілізували ситуацію у Ємені, Сирії, Бахреїні та низці інших країн. Якщо іракська війна спричинила дестабілізацію ситуації здебільшого в одній країні, то революції в Арабському світі призвели до падіння низки режимів, які гарантували відносну стабільність в усьому регіоні.

Принципова відмінність глобальних мереж як суб'єкту управління полягає не стільки у їх неформалізованості і «розпливчастості», скільки в іманентній відсутності у них відповідальності перед суспільством. Навіть недемократична за своїм устроєм держава об'єктивно зацікавлена у стабільності і громадянському мирі у країні, а мережам, які розглядають цю країну ззовні, «з боку» глобального світоустрою і які являють собою об'єднання «нових кочівників» (за класичним визначенням Ж. Атталі), є просто нецікаво. Їм потрібне зростання сукупного впливу і прибутку своїх учасників (як правило, не усіх, а лише ключових), а цих цілей значно легше досягти, «ловлячи рибу» у мутній воді криз, у тому числі спеціально створених або, які мінімум, ініційованих власне ними. Таким чином, в результаті переходу частини реальних владних повноважень до глобальних мереж концепція «експорту керованих криз», що стала вже звичною для США, непомітно перетворюється на концепцію «експорту некерованих криз». Такий розвиток подій також підживляє глобальну нестійкість та істотно підвищує сукупні ризики світового розвитку [4, с. 118-119].

Сучасна глобалізація призводить до стрімкого поглиблення розриву між багатими та бідними країнами. Поглиблюється соціальний розкол у суспільстві, що супроводжується зростанням бідності, безробіття, безпритульності, створюючи таким чином основу для криміналізації суспільства, розкладання його моральних засад. Цей розкол посилюється під впливом розшарування між тими сегментами національної економіки, які пристосувалися до нових реалій, і тими, що не встигли цього зробити. Негативні наслідки глобалізації для оточуючого природного середовища поглиблюються безвідповідальністю політичних лідерів індустріально розвинених (США, Велика Британія, Японія, Росія, Франція, Італія, Південна Корея) і перенаселених (Індія, Китай, Пакистан, Бангладеш, Індонезія) країн і створюють передумови для глобальної екологічної кризи. Очевидно, що у сучасному світі сталий розвиток не може протягом тривалого часу ґрунтуватися на бідності та відсталості переважної більшості країн та народів, відтак, суперечності між глобальною більшістю і глобальною меншістю неминуче вирвуться назвні.

Західні держави вже зіштовхнулися з кризою цінностей: мігранти із Африки та Азії, часто нелегальні, не бажають інтегруватися у суспільство, створюючи гетто, які стають осередками злочинності і в майбутньому здатні підірвати єдність західної цивілізації. Більшість іммігрантів виконують некваліфіковану працю за низьку плату, яка не відповідає життєвим стандартам розвиненої країни. Нелегальна міграція у ХХІ столітті стала глобальним явищем, причини якого – нерівномірність розвитку країн та регіонів, голод, війни, репресії, безробіття тощо. Основними «постачальниками» мігрантів є країни Африки, Азії та Латинської Америки. Основний тягар

із прийняття та утримання іммігрантів несуть США, Канада, країни Європейського Союзу та Росія. Ці країни є традиційно християнськими, в той час як більшість мігрантів є мусульманами.

Класичним прикладом є ситуація у Франції, що вперше загострилася восени 2005 р.: вирішальну роль у дестабілізації обстановки відіграв саме етнічний чинник, про який ми згадували вище. 27 жовтня 2005 р. двоє підлітків африканського походження загинули у трансформаторній підстанції у передмісті Парижу, переховуючись від поліцейських, які їх переслідували. Наступного дня почалися масові заворушення у передмістях столиці: заколотники підпалювали автомобілі, вибивали шибки в адміністративних будівлях, атакували співробітників поліції. 4 листопада того ж року прем'єр-міністр Домінік де Вільпен вперше спробував здійснити кроки щодо мирного розв'язання кризи: він прийняв у своїй резиденції родичів загиблих підлітків, а також пообіцяв провести детальне розслідування цієї справи. Проте ці дії не зупинили масового безладу: цього ж дня у центрі Парижу було спалено кілька авто, а наступного дня подібні акції відбулися у Бордо, Марселі, Тулузі, Нанті. 8 листопада Президент оголосив надзвичайний стан та дозволив ввести комендантську годину в районах, охоплених заворушеннями; одночасно з цим до придушення безпорядків було залучено армію.

11 листопада 2005 р. безпорядки вийшли за межі Франції: у Салоніках (Греція) анархісти провели вуличні акції на підтримку французьких заколотників, які закінчилися зіткненнями з поліцією. У самій Франції розпочалися масові арешти організаторів заворушень, що призвело до стабілізації обстановки. Лише до 20 листопада 2005 р. вогнища погромів у передмістях Парижу та інших міст були повністю ліквідовані.

Події жовтня-листопада 2005 р. у Франції можна вважати політичною кризою: в цей час проявилися глибокі суперечності у французькому суспільстві, а уряд виявився неспроможним їх вирішити і вжити оперативних заходів щодо відновлення порядку, внаслідок чого громадянам і державі було завдано значних збитків. А головним наслідком цих подій стало падіння довіри до Президента й одночасне зростання авторитету міністра внутрішніх справ Н. Саркозі, який взяв під особистий контроль боротьбу із заколотниками і відкинув будь-яку можливість вести переговори з ними. Представник правого флангу французького політикуму, Н. Саркозі виступив з консервативною програмою і зміг використати свої успіхи у боротьбі з кризою для перемоги на президентських виборах 2007 р.

Незважаючи на ці досягнення, ця політична криза й досі не вирішена: восени 2007 р. погроми і сутички з поліцією у передмістях великих міст Франції повторилися, але на цей час поліція діяла більш оперативно, і порушників порядку вдалося вчасно нейтралізувати. Станом на сьогодні суперечності на етнічному ґрунті активно не проявляються, поступившись місцем іншим проблемам. Але це означає, що конфлікт перебуває у «замороженому» стані і може в будь-який момент вибухнути з новою силою.

Передумови до чергового загострення кризових явищ у Франції склалися у березні 2010 р., коли на виборах до місцевих органів влади перемогу одержала опозиційна коаліція «Лівий союз», до складу якої входять Соціалістична партія, об'єднання «Європа-екологія» та Лівий фронт, які в сумі отримали 54,3 % голосів виборців. Правлячий Союз за народний рух, очолюваний Президентом Н. Саркозі, переміг лише у регіоні Ельзас. При цьому значні успіхи продемонстрував ультраправий Національний фронт, очолюваний Жан-Марі Ле Пенем, отримавши близько 11 % голосів виборців [6, с. 7]. Таким чином, поряд з падінням авторитету чинної влади спостерігаємо поляризацію політичних уподобань французів: ліві та праві сили відбирають голоси у центристів. Можна із впевненістю стверджувати, що це в деякій мірі стало наслідком тривалих конфліктів у французькому суспільстві, про які йшлося вище.

Слід зазначити, що сутички між іммігрантами та поліцією і (або) корінними мешканцями відбуваються й у Росії, Великій Британії (зворушення у Лондоні влітку 2011 р.), Італії, а віднедавна і в Україні (сутички між українськими та іноземними студентами в Одесі та Харкові восени 2012 р.).

Небажання іммігрантів асимілюватися у поєднанні з надмірною толерантністю політичних лідерів та правоохоронних структур продукує конфлікт цінностей у суспільстві, який може призвести до стрімкого зростання ксенофобських настроїв, радикалізації політичних поглядів громадян, посилення позицій ультраправих політичних сил.

У нинішніх умовах відбувається неухильне послаблення можливостей окремих національних держав впливати на внутрішньо- і зовнішньополітичні процеси, що відбуваються у глобалізованому світі. Переважна більшість держав перетворилися на своєрідних заручників глобальних тенденцій, опинилися у залежності від наднаціональних, глобальних структур. Ця залежність зростала протягом останніх десятиліть, і у подальшому буде лише посилюватися. Інтереси національних еліт, які перетворюються на складові частини глобального правлячого класу – інтеркратії, все частіше суперечать інтересам більшості населення цих країн.

Послаблюється вплив громадян та їх об'єднань на процес прийняття рішень загальнодержавного значення. Таким чином, ставляться під сумнів сформульовані ще в епоху Просвітництва основні принципи народного суверенітету і національної незалежності.

Духовна криза сучасної цивілізації втілилася у посиленні розрізненості людей, зростанні релігійної, соціальної, національної нетерпимості, екстремізму. Зростання девіантної, передусім відверто агресивної поведінки – це одна з найгостріших проблем, з якою зіштовхнулися не лише країни, що розвиваються, а й передові західні суспільства. Так, донедавна одним із осередків спокою у Європі вважалася Норвегія, проте 22 липня 2011 р. теракти, вчинені одноосібно А. Брейвіком, сколихнули увесь світ. Унікальність подібної акції полягає у тому, що злочин такого масштабу був здійснений не мігрантом чи членом міжнародної терористичної групи, а уродженцем Норвегії, який у такий спосіб протестував проти надмірної толерантності у європейському суспільстві. Враховуючи щорічне збільшення потоків мігрантів (часто нелегальних) до країн Заходу, можна спрогнозувати подальші сплески насилля: окремі радикально налаштовані елементи вже не бажають миритися з існуючим станом речей і використовують у боротьбі за культурну і ціннісну цілісність західної цивілізації усі наявні засоби, аж до зброї.

Глибокий розрив між бідними і багатими країнами існував і раніше, задовго до того, як почали відбуватися сучасні глобалізаційні процеси. Але з'явився новий, привнесений глобалізацією соціально-психологічний фактор: ефект порівняння. Можливість порівняти свій спосіб життя із тим, що склався у розвинених країнах, різко підвищила відчуття пригніченості. Одночасно у масовій свідомості став чітко формуватися образ «винуватця»: багаті країни живуть за рахунок бідних [5, с. 66-67]. Результатом цього стали, зокрема, вже згадані події на Близькому Сході.

Зміцненню подібних уявлень сприяв такий наслідок глобалізації, як формування в економічно відсталій частині планети прошарку місцевої інтелігенції. Незважаючи на порівняний добробут, ця верства виявилася відкритою для подібних настроїв і не тільки інкорпоровала, але й мультиплікувала їх, надавши їм ідеологічного забарвлення. Безумовно, не усі представники місцевої інтелігенції перейшли на екстремістські позиції. Але загальновідомо, що лави екстремістських організацій поповнюються за рахунок освічених людей, що вміють користуватися новітніми технологіями.

Підводячи підсумок, можна визначити основні причини виникнення криз у глобальному світі. По-перше, це високий рівень суспільного невдоволення; по-друге, слабкість і корумпованість політичної влади, її відчуженість від суспільства; по-третє, серйозний розкол у лавах правлячої елітної групи, що виключає її солідарні дії в умовах виникнення серйозної загрози; по-четверте, наявність у країні впливової політичної сили, готової запропонувати суспільству альтернативну (навіть примарну), а також харизматичного лідера, здатного уособлювати цю альтернативу. Цей перелік не є вичерпним, тому що кризи в умовах глобалізації мають складну природу, і на їх виникнення та розвиток чинить вплив ціла низка чинників, які є недостатньо дослідженими. Проте вже сьогодні на рівні національних та міжнародних структур необхідно вживати заходів щодо мінімізації деструктивних наслідків криз.

Бібліографічні посилання:

1. **Співак В. М.** Глобальна криза: економічні причини і політичні наслідки [Текст] / В. М. Співак // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 598 – 604.
2. **Сергєєв В. С.** Політичні мережі як форма взаємодії держави та громадянського суспільства: монографія [Текст] / В. С. Сергєєв. – Д.: Інновація, 2011. – 304 с.
3. **Яницкий О. Н.** Турбулентные времена» как проблема общества риска [Текст] / О. Н. Яницкий // Общественные науки и современность – 2011. – № 6. – С. 155 – 163.
4. **Делягин М. Г.** Ценностный кризис: почему формальная демократия не работает [Текст] / М. Г. Делягин // Полис. – 2008. – № 1. – С. 109 – 122.
5. **Галкин А. А.** Глобализация и политические потрясения XXI века [Текст] / А. А. Галкин // Полис. – 2005. - № 4. – С. 53 – 70.
6. **Цилорик Д.** Региональный триумф французских социалистов [Текст] / Д. Цилорик // Независимая газета. – 2010. – 23 марта. – С. 7.